

Tanıtım ve Değerlendirme Review

Kültür, Ahlak ve Girişimcilik

Taha Eğri

DON LAVOIE

EMILY CHAMLEE-WRIGHT

Kültür ve Girişim: Gelişim, Temsiliyet ve İş Ahlakı

Londra, 2000, Routledge - CATO Institute, 148 sayfa.

Kültür ve Girişim: Gelişim, Temsiliyet ve İş Ahlakı başlıklı kitap Avusturya İktisat Okulu ve liberal iktisadın temsilcilerinden Don Lavoie'un¹ 2001 Kasım'ındaki ölümünden önce, eski öğrencisi Emily Chamlee-Wright² ile birlikte yazdığı son kitabıdır. Sosyal bilimlerin felsefesi, karşılaştırmalı iktisadi düşünce gibi konular üzerine çalışmalar yapan Lavoie için hermenötik³ çalışmaların büyük önemi vardır. Hermenötik çalışmalardan yola çıkarak ekonomi ve kültür çalışmaları alanında irdeleyici ve birleştirici bir yaklaşım sergilemiş ve son kitabını bu mesele üzerine inşa etmiştir.

Bugüne kadar birçok iktisatçı, bilimsel bir çalışma yapmak adına sayısal yöntemler ve varsayımlar ile teoriler geliştirmiştir. Diğer tarafta kültürel çalışmalar alanında ise birçok araştırmacı, toplumu ve insan davranışlarını inceleyen ekonomik davranışları ve iktisatçıların geliştirdikleri bakış açılarını göz ardı etmişlerdir. Lavoie ve Chamlee-Wright, bu durumun iki alan içinde

¹ Don Lavoie, George Mason Üniversitesi Kamu Politikalarında profesör olarak görev yapmaktaydı. Ölümüne (6 Kasım 2001) kadar liberal iktisat teorisi üzerine çalışmalarda bulundu. Avusturya okulunun temsilcileri arasında sayılan Lavoie bu kitabından önce *Rivalry and Central Planning* (1985. Cambridge: Cambridge University Press), *National Economic Planning: What is Left?* (1985. Cambridge: Cato Inst.) başlıklı iki kitabı ve *Economics and Hermeneutics* (1991. London: Routledge) başlığı ile derlediği bir kitabı daha yayımladı. Friedrich Hayek, Michael Polanyi, Ludwig Lachmann'dan etkilenen yazar, özellikle disiplinler arası çalışmalar gerçekleştirdi. Marksist sosyalizm üzerine ve sosyal bilimlerin felsefesi üzerine çalışmalar yaptı.

² Emily Chamlee-Wright, Beloit Üniversitesinde ekonomi profesörü olarak görev yapmaktadır. Doktorasını 1993 yılında George Mason Üniversitesinde tamamlamıştır. Doktora çalışmasını kültürel ve ekonomik süreçlerin kesişmesi üzerine yapmış olan yazarın birçok akademik makalesi yanı sıra *The Cultural Foundations of Economic Development* (1997. London: Routledge) isimli bir kitabı daha bulunmaktadır.

³ Çoğunlukla *yorumsamacılık* olarak Türkçeye çevrilen hermenötik bir bilim felsefesi geleneğidir. Anlama kaygısı üzerine temellenen hermenötik, Schleiermacher, Dilthey, Heidegger ve Gadamer gibi filozofların öncülüğünde gelişmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Göka, E. Topçuoğlu, A. & Aktay, Y. (1996). *Önce söz vardı: Yorumsamacılık üzerine bir deneme*. Ankara: Vadi Yayınları.

önemli bir eksik olduğu fikrinden yola çıkarak kitapta *kültürün* ekonomi üzerinde etkisi olup olmadığını sorarak, iktisat ve kültürel çalışmalar alanlarının birbirlerine bakış açılarını ele almışlardır. *Kültürün*, ekonomiye ve ülkelerin gelişmelerine katkılarını ve etkilerini inceleyen kitap, alanında da öncü sayılabilecek bir çalışmadır.⁴ İktisat ve kültürel çalışmalar dalında araştırma yapan sosyal bilimcilerin iki türlü okuma geliştirdiklerini ve bu iki yaklaşımın iki alan arasındaki iletişimi yok saydığını vurgulayan yazarlar, turist ve *emperyal* okumalar diye isimlendirdikleri iki çeşit yaklaşımla anlaşmanın zorlaştığından bahsetmektedirler. Yüzeysel bir okuma ile sadece göz önünde duran birkaç noktayı dikkate alan ve içeriğini anlamayan okumalar ya da kendi düşüncesini hâkim kılmaya çalışan, karşısındakinin fikirlerini yok sayarak kendi ideolojisini yerleştirmeye çalışan bir okuma ile diyalogun mümkün olmadığını belirtmektedirler. Evreni daha parçacı bir yaklaşımla ele alan, simgelerin önemli olduğu, postmodernizmin hâkim olduğu kültürel çalışmalarla; evreni bir bütün olarak ele alan, kanunlarını evrensel ve her yerde geçerli olduğu varsayımıyla yola çıkan modernizmin hâkim olduğu iktisat çalışmaları arasında bir bağ oluşturulması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Altı bölümden oluşan kitabın ilk iki bölümünde kültür ve ekonomi arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. İlk olarak kültür araştırmaları detaylı olarak incelenmiş; konuların ele alınış biçimleri, kültür nedir ve nasıl değişir, soruları irdelenmiştir. İkinci bölümde ise ekonomi ve kültür arasındaki bağlar ele alınmış ve ekonomi alanında kültürün nasıl anlaşılması gerektiği, iki alanın nerelerde ortak yönelimler gösterdiği incelenmiştir. Bu bölümlerde ele alınmak istenen temel problem “Kültür ekonominin ne şekilde konusu olacaktır?” sorusudur. Bu bağlamda ekonomi araştırmalarındaki kültürel faktörleri göz ardı eden metodolojik sorunlar ele alınmış ve kültürel çalışmalar alanının bu sorunları çözebilecek katkıları araştırılmıştır. Özellikle bu bağlamda *girişimcilik* kavramı üzerinden kültürel etkileri içerebilecek bir çalışma olduğunu iddia ettikleri Avusturya Okulunun çalışmalarını örnek olarak ele almışlardır.⁵ Diğer taraftan ise kültürel çalışmalar alanında da bazı yazarların ekonomik gelişmeleri ele aldıkları ve inceledikleri vurgulanmıştır.⁶

⁴ Bu çerçevede birkaç tartışma için bk. Guiso, L., Sapienza, P., Zingales, L. (2006). Does culture affect economic outcomes? *The Journal of Economic Perspectives*, 20 (2), 23-48 ve Throsby, D. (2001). *Economics and culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵ Bu bağlamda ele aldıkları çalışmalardan birkaçı olarak bk. Von Mises, L. (1966). *Human action: A treatise on economics*. Chicago: Henry Regnery Company; Kirzner, I. M. (1973). *Competition and entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press; Vaughn, K. I. (1993). *Austrian economics in America: The migration of tradition*. New York: Cambridge University Press.

⁶ Değindikleri birkaç çalışma için bk. Bourdieu, P. (1977). The economics of linguistic exchange. *Social Science Information*, 16, 645-88; Douglas, M., & Isherwood, B. (1979). *The world of goods: Towards an anthropology of consumption*. London: Allen Lane; Robben, A. (1989). *Sons of the sea goddess: Economic practice and discursive conflict in Brazil*. New York: Columbia University Press.

Kitabın dördüncü bölümünde ise ekonomik gelişme ve ilerleme mevzusu ile kültürün ilişkileri üzerinde durulmuştur. Aynı kaynaklara sahip iki ülkenin farklı gelişim yolu izlemeleri ve birinin diğerinin önüne geçmesinin nedenleri üzerine çalışarak, kültürel farklılıklar üzerine vurgu yapılmıştır. Yazarların *girişimcilik ruhu* olarak adlandırdıkları, çevrenin ve kültürel birikimin etkisi ile farklılaşan bu içsel saik ekonomik büyüme için büyük önem arz etmektedir. Detaylı olarak ele aldıkları bu kavram çevresine, farklı kültürlerin farklı yaklaşımlar ve çeşitli yollar ile nasıl geliştiklerini yerleştirmişlerdir.

Kitabın beşinci bölümünde kültür-toplum ilişkisi ele alınmakta ve özellikle popüler kültürün medya gibi araçları kullanarak insanların gündelik alışkanlıklarını nasıl şekillendirdiği incelenmektedir. Tüketim alışkanlıklarının ve insanların iktisadi davranışlarının yönlendirilmesine eleştirel yaklaşımlar getirilen bu bölümden sonra -altıncı bölümde- detaylı bir inceleme ve karşılaştırma ile ahlak-iş ilişkisi ele alınmıştır. “Kendiliğinden işleyen, ahlak kuralları içermeyen bir pazar anlayışı mı yoksa bir çeşit ahlak düzeni mi olmalıdır?” sorusunun sorulduğu bu bölümde, girişimcilerin birer ekonomik birim olmalarının yanında ahlak anlayışları ve kendi bakış açıları olan birer varlık olarak anlaşılması gerektiği vurgulanarak cevaplar üretilmeye çalışılmıştır. Yazarlar hâkim iktisadi düşüncenin iş adamlarını ahlak çerçevesinin dışında (amoral) kalan, sadece pazarın kurallarını takip edip uygulayan bir aracı olarak gördüğünü iddia etmektedirler. Bu düşünceyi “iş adamları ne birer kahraman ne de suçludur, yalnızca hissedarların veya tüketicilerin isteklerini gerçekleştirirler ve bu da ahlaki bir yargılamanın dışında kalmaktadır.” şeklinde özetleyen Lavoie ve Chamlee-Wright; iş hayatının etik boyutunun ciddiye alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca iş adamlarının ne kültürel çalışmaların iddia ettiği gibi birer hain olduklarına ne de onları ekonominin söylediği gibi kârı maksimize edici birer robot gibi görmenin doğru olacağına değinmektedirler. Zira yazarlara göre kültür, dünya görüşümüzü şekillendirmekte ve bir çeşit yaşam tarzı kazandırmaktadır. Girişimciler de bundan doğal olarak azade değildirler, kendi alışkanlıklarının ve hayatlarının şekillendiği ortamlara göre kararlar vermektedirler.

Yazarlarımız “kültür ve girişimcilik” üzerine fikirlerini inşa etmek için detaylı olarak *kültürel çalışmaların* konusunu incelemişlerdir. Kültür sadece klasik olanı ve *sanat* değeri olanı incelemeyiz. Kültür, gündelik hayatta olanı da içerir ve düşüncelerimizi, dünyayı algılamamızı şekillendirir. İktisatçıların kültürel çalışmaları dikkate alması ve neye gönderme yaptığını iyi anlaması gerektiğine işaret eden yazarlar; idare yöntemlerinin, özel mülkiyet hakkının, kanunların hep bu çerçeveden değerlendirilebileceğini, zira bunların son tahlilde ekonomik hayatı etkilediğini vurgulamaktadırlar.

Kitapta kültürel çalışmaların metin okumalarını çift taraflı yaptığını ve karşılıklı bir öğrenme ve şekillenme süreci yaşadığı vurgulanmıştır. Buna göre okuyucu metni okurken bir taraftan da onu şekillendirmektedir (İktisatta da Hayek'in iddia ettiği *spontaneous order* tam bu noktada ele alınabilir.⁷). Dolayısıyla -yazarlarımız- farklı fikirlerin aynı anda anlaşılması, buradan da ortaya yeni fikirlerin ve anlamların çıkacağı/çıkabileceğine dikkat çekmektedirler. Çünkü metinler gibi piyasa da farklılıklar içermektedir ve bakış açısına göre farklı anlamlar kazanabilmektedir. İşte tam bu noktada *girişimciler* bunları ortaya çıkarabilirler ve piyasaya çok yönlülük katabilirler. Piyasa işleyişinin ve siyasi süreçlerin temelinde tabii ki kültürel dinamikler yatmaktadır, dolayısıyla kesinlikle objektif bir yargılama ile anlaşılabilirler.

Ekonomi ise temelde insanı çıkar temelli bir davranış modeli ile ele alır. Özellikle klasik iktisatçılar insanın kişisel çıkarı ön planda tutarak hareket ettiği üzerine vurgu yapmışlardır. Kişisel çıkarlar çerçevesinde hareket eden bireyler toplam faydayı da maksimize edeceklerdir.⁸ Zaten insanların rasyonel istekleri, kültür ve yaşadıkları çerçeve içinde tanımlandığı için kültürel çalışmaların iddia ettiği gibi insanın doğasından farklı bir şey olmayacaktır. Kültürel çalışmalar alanı bencil olmayan ve fayda hesapları yapmayan bir insan modelini ele almaya çalışmıştır. Fakat ekonominin piyasayı anlamak için kullandığı araçları göz ardı etmekte ve yanlış anlamaktadırlar. İnsanların talepleri onların dünya görüşleri ile alakalıdır ve bu da toplumsal çerçeve içerisinde tanımlanır. *Kültür* bu çerçevenin sınırlarını belirleyen en önemli faktördür. Tercihler indirgenemez ve önceden belirlenmiş değildir, sosyal olarak şekillenirler ve rasyonel tercihler bu süreci anlamak için bir dildir.⁹

Ekonomik gelişmeler ile kültür arasındaki bağlantının incelendiği dördüncü bölümde aynı kaynaklara sahip ülkelerin farklı gelişimleri tecrübe etmelerinin nedenleri araştırılıyor ve bunun kültürel farklılıklardan kaynaklandığı iddia ediliyor. Yazarlar, kültürün -"spirit of enterprise" dedikleri- girişimcilik ruhunu oluşturduğunu ve bunun da ülkelerin ekonomik gelişimle-

⁷ Hayek'in bu bağlamdaki görüşleri için bk. Hayek, F. A. (1948). *Individualism and economic order*. Chicago: University of Chicago Press; Lavoie, D. (1990a). Understanding differently: Hermeneutics and the spontaneous order of communicative processes. *History of Political Economy*, 22, 359-77; Lavoie, D. (1990b). Introduction to F.A. Hayek's theory of cultural evolution: Market and cultural processes as spontaneous orders. *Cultural Dynamics*, 3, 1-9.

⁸ Bu yorumun daha ayrıntılı bir analizi için bk. Lavoie, D. (1985). *National economic planning: What is left?* Cambridge, MA: Ballinger; Lavoie, D. (1990). Computation, incentives, and discovery: The cognitive function of markets in market-Socialism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 507 (1), 72-79.

⁹ Bu tespitlerin liberal bir çerçeveden analizlerini Hayek yapar. bk. Hayek, F. A. (ed.) (1979). Three sources of human values. In *Law, legislation, and liberty: A new statement of the liberal principles of justice and political economy* V.1-2-3. London: Routledge; Hayek, F. A. (1988). *The fatal conceit: The errors of socialism*. London: Routledge; Madison, G. B. (1988). Postmodern philosophy? *Critical Review*, 2, 166-182.

ri için büyük önem arz ettiğini vurguluyorlar. Bazı kültürler toplumsal bağlarının güçlü olması ile kredi piyasasının güçlü olmasını sağlamakta, bazıları ise sağlam iş ahlakı yaklaşımı ile şirketleri arasındaki güven ortamını tesis etmektedirler. Batı’da ailedeki eğitim ile kişisel çalışmanın ve hırsın temelleri atılmakta, Japonya’da *samuray* kültürünün etkisi ile şirkete duyulan bağlılık hissi üst düzeye çıkmaktadır. Çin’de Konfüçyüs felsefe ile Asya tarzı bir bireysellik iş hayatındaki girişimleri tetiklemektedir. Sovyet dönemi sonrası Rusya’da ise iş hayatından para ve refah elde eden iş adamları *Yeni Ruslar* (New-Russians) olarak isimlendirilerek onlara iyi gözle bakılmamaktadır. Bu da kültürün, gelişimin önünde engel teşkil edebileceği bir duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁰ Bu arada Ricardo’nun ortaya attığı *karşılaştırmalı üstünlükler teorisi* gibi *karşılaştırmalı kültürel avantajlardan* (comparative cultural advantages) da bahsedilebilir. Buna göre toplumlar birbirlerini yenebilecek, üstün gelebilecekleri bir şekilde değil; farklılıklarının farkına varıp o alan üzerinden yapılanmalarını sağlayarak gelişimlerini sağlamalıdır. Kültürel milliyetçilik¹¹ yaklaşımının iddia ettiği gibi kendi değerlerini ön plana çıkarmanın da ve diğerlerini göz ardı etmenin de doğru olmadığı düşüncesinde olan yazarlar, özellikle Harrison’un¹² kültürleri *gelişmeye açık ve gelişme karşıtı* olarak ikiye ayırmasına kesin bir şekilde karşı çıkmaktadırlar. Bunun belirlenmiş kıstaslara uyanlar ve uymayanlar olarak ayırmak anlamına geleceğinden ve dolayısıyla yanlışlığından söz etmekte, her kültürün kendi açılımlarını sağlayacak birikimleri olduğuna dikkat etmek gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Son bölüme geldiklerinde Lavoie ve Chamlee-Wright “piyasa düzeni” ve “ahlak düzeni” olarak isimlendirdikleri iki farklı alanı incelemeye ve bir araya getirmeye çalışmaktadırlar. Minimalist bir yaklaşımla insanların sadece kişisel çıkarlarını artıracak kararlar almalarını erdemli gören piyasa düzeninin savunucularını eleştirmektedirler. Piyasayı ahlak çerçevesinin dışında gören iktisatçılara eleştiriler getirerek, iş adamlarının sadece kâr düşünmedikleri görüşünde olan yazarlar, şirketlerin sosyal sorumluluklar almaları ve ahlak ile kültürü göz önünde bulundurmaları gerektiğini iddia etmektedirler. İşte bu alanda kültürel çalışmalar ve iktisat bilimi arasında ortak bir nokta bulunabilmesinden söz edilebilir. Bu çerçevede kâr ve etik arasında

¹⁰ Örnekler ve detaylı değerlendirmeleri için bk. Lavoie, D., & Chamlee-Wright, E. (2002). CATO Policy Report. Washington, 24 (1), 13-15.

¹¹ Kültürel milliyetçilik yaklaşımı ve kültürler göstergeler üzerine yapılan tartışma için bk. Bennett, W. J. (1994). *The index of leading cultural indicators: Facts and figures on the state of American society*. New York: Simon & Schuster.

¹² Harrison, L. E. (1992). *Who prospers? How cultural values shape economics and political success*. New York: Basic Books.

bir denge kurulması ve şirket yöneticilerinin çevrelerine duyarsız kalmamaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, *Kültür ve Girişim* kitabı birbiri ile çatışma içerisinde gözüken iki farklı araştırma alanını bütünleştirmeye çalışan ilk çalışmadır.¹³ Lavoie ve Chamlee-Wright'a göre iktisatçılar, kültürün ekonomik aktiviteler üzerindeki önemini anlamaları ve kültürel çalışmalar alanında çalışan sosyal bilimcilerin de piyasanın kültürel bir fenomen olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir. Kültür, insanları -yani girişimcileri- ve düşüncelerini şekillendirmektedir ki bu da doğrudan iktisadi davranış ve kararları etkilemektedir. Serbest piyasayı kurumlar düzenlemektedir ve kurumlar da kültürel normlar ile oluşmaktadır. Kültür ve ekonomi, birbirinden ayırt edilemeyecek kadar iç içe geçmiş alanlardır ve ahlak çerçevesi olmadan doğru bir şekilde anlaşılabilir.

---

¹³ Pennington, M. (2002). Culture and enterprise: The development, representation and morality of business. *Economic Affairs*, 22 (4), 76-82.